

Abdoulreza Jamalzadeh

GLOBALIZACIJA – PRIJETNJE I PRILIKE

Globalizacija je, zacijelo, jedno od najaktuelnijih pitanja današnjice. Pojam globalnog sela prvi je upotrijebio kanadski znanstvenik Marshal Mackluhan, da bi nešto kasnije ovaj pojam postao općepoznat najširim slojevima ljudske zajednice.¹ U svojoj knjizi *Razumijevanje medija* (Understanding media), objavljenoj 1994. godine, on piše: “Prolazi više od jednog stoljeća od razvoja elektronske industrije. Svoj smo centralni nervni sistem povezali na globalnu mrežu, prevazilazeći prostor i vrijeme.”

Fenomen globalizacije javlja se u različitim medijima ljudskog življenja i nije ograničen samo na ekonomsku ili političku dimenziju. Globalizacija je posebno značajna i sa kulturološkog aspekta, a njen utjecaj seže i u sfere privatnog i emocionalnog života čovjeka.

U redovima koji slijede posvetit ćemo se upravo globalizaciji u sferi kulturnog, odnosno duhovnog života čovjeka, vjerujući kako su, ustvari, i ekonomija i politika tek izrazi određene kulture i civilizacije, u kojima počivaju korijeni fenomena globalizma u svijetu.

Definicije globalizacije

Kako ne postoji unificirana definicija, podsjetit ćemo se ukratko na neke

¹ “Univerzalnost islama i globalizam”, Seyyed Taha Morqati, S. Sa’id Lawasani, str. 379., Entesharate majma’e jahani taqrib-e beyn-e mazaheb, 2003.g.

poznatije definicije globalizacije²:

1. Martin Albrow: Globalizacija označava skup procesa putem kojih cijelo čovječanstvo prerasta u jednu kompaktnu zajednicu.
2. Anthony Guiddens: Globalizacija se može definirati kao snaženje i intenziviranje društvenih odnosa na globalnom nivou, što dovodi do povezivanja geografski najudaljenijih područja. U ovom procesu neka lokalna dešavanja izazvana su događajima koji su se zbili kilometrima daleko. To je globalni utjecaj.
3. Emmanuel Richter: Globalizacija... je svjetska mreža koja nekada potpuno razdvojena i međusobno izolirana društva povezuje u svijet potpune međuovisnosti.
4. Robertson: Globalizacija ili planetarna povezanost svijeta je pojam koji ukazuje na dinamičan progres svijeta i intenziviranje saznanja o svijetu kao jednoj cjelini, ali i na međuovisnost i kompaktnost svijeta u dvadesetom stoljeću.³
5. Malcolm Watters: Globalizacija je društveni proces u kojem nestaju geografske odrednice i ograničenja koja bacaju sjenu na socio-kulturološke veze i odnose, i ljudi sve intenzivnije bivaju svjesni nestanka tih ograničenja⁴.

Kao zajedničke odrednice citiranih i drugih definicija globalizacije izdvajamo sljedeće: vremenski progres i prostorna ekspanzija, brisanje geografskih i nacionalnih granica. Politička dimenzija globalizacije ogleda se, kratko rečeno, u smanjenoj ulozi nacionalnih vlada i jačanju uloge transnacionalnih kompanija i organizacija. Nacionalne vlade postepeno bivaju podvrgnute kontroli da bi, u konačnici, izgubile svu svoju moć upravljanja. Tako, zahvaljujući još i globalnim komunikacijama i razvijenim informacionim tehnologijama, vlade gube kontrolu nad različitim nacionalnim resursima. Kulturološki aspekti globalizacije vezuju se za Fukojamine i Hantingtonove rasprave o ovom fenomenu. Ova dvojica savremenih autora u svome promišljanju globalizacije posebno naglašavaju pitanje

² Relations The globalization of world politics an intraduction to international, str. 15 -17.

³ "Globalizacija", Malkolm Watters, perzijski prijevod I. G. i S. M., Sazman-e modiryat-e san'ati, Tehran, 2000., str. 12.

⁴ Ibid, str. 66.

ljudskih prava, govoreći čak i o ratu kao sredstvu njihove odbrane i zaštite. Oni, također, posebnu pažnju posvećuju i sekularizmu, insistirajući na relativnosti istine. Francis Fukoyama, poznat po svojoj teoriji o “kraju povijesti”, odnosno “posljednjem čovjeku”, uvjeren je kako će pad komunizma i kraj hladnog rata rezultirati pobjedom Zapada i liberalne demokratije, te kako će sve ideološke suprotnosti zauvijek nestati sa povijesne scene. On, ipak, drži kako američka kultura nije u stanju privući druge svjetske kulture i nametnuti se kao globalna kulturološka paradigma savremenog čovječanstva. Fukoyama o tome kaže: “Mada većina ljudi u svijetu vjeruje kako mi uistinu posjedujemo najnaprednije tehnologije, posebno u sferi komunikacija, te kako ćemo u budućnosti biti u stanju proširiti svoju kulturu na globalnom nivou kroz jedan veliki svjetski projekt, mi, ipak, još nismo u tome uspjeli. Mnogo je prepreka na ovom putu, a spomenut ću neke od njih: nepovjerenje, insistiranje na kulturnim razlikama, činjenica da neki ljudi u Aziji još razmišljaju o uništavanju američkih gradova i porodica. Amerikanci više nisu u svijetu privlačni, što je, opet, rezultat razvijenosti komunikacijskih tehnologija zahvaljujući kojima ljudi danas vrlo brzo upoznaju jedni druge, otkrivajući očigledne razlike među svojim vrijednosnim sustavima. A kultura koja nas danas predstavlja u svijetu odveć je pesimistična i nema snagu kojom bi mogla asimilirati kulture drugih naroda.”⁵

Samuel Huntington, autor čuvene teorije o “sukobu civilizacija”, ističe kako, prestankom hladnog rata, islamska i konfučijanska (a posebno islamska) civilizacija dolazi u sukob sa zapadnokršćanskom. Po njegovom mišljenju posljednji stadij novog vremena obilježiti će neizbježan sukob civilizacija. On upozorava zapadnjake na njihovu oholost i aroganciju: “Posljednjih godina zapadnjaci stalno ističu kako je zapadna kultura globalna i tako treba i ostati. Time je sve više rasla njihova arogantnost, ali i nezadovoljstvo drugih.”⁶

Globalizacija o kojoj smo ovdje govorili globalizacija je u značenju koje je danas poznato širom svijeta. Prema Robertsonu, ova je globalizacija do sada prošla kroz pet faza⁷:

⁵ «Kulturne vrijednosti i globalizacija», razgovor sa F. Fukojamom, perzijski prijevod Reza Ostad Rahimi, Hamshehri, 18. mehr 1380.

⁶ “Nepoznati Zapad”, S. Hantington, perzijski prijevod Gholamhossein Mirza saleh, Rah-e nou, vol. 2, 5, 6, 9., 1999.

⁷ “Globalizacija”, Malkolm Watters, perzijski prijevod I. G. i S. M., Sazman-e modiryat-e san’ati, Tehran, 2000., str. 68-71

1. Prva ili početna faza (Evropa, 1400-1750.)

Ovu fazu karakterira podjela Crkve, pojava državotvornih zajednica, svjetske (globalne) katoličke crkve, pojava prve mape svijeta itd.

2. Prvi korak (Evropa, 1750-1875.)

U ovoj fazi suočavamo se sa pojavom nacionalnih država, zvanične međunarodne diplomatije, međunarodnih sajmova, međunarodnih sporazuma u sferi komunikacija, te i međunarodnih pravnih ugovora.

3. Faza prekretnice (1875-1925.)

U ovoj fazi oblikuje se nova konceptualna interpretacija pojma svijeta kroz četiri ključna „globalizirajuća“ činitelja: država, nacija, pojedinac i društvo. Ovaj period karakterizira pojava pojma jedinstvenog čovječanstva, razvoj i omasovljavanje međunarodne saradnje u oblasti kulture i sporta, jedinstven međunarodni kalendar, ali i Prvi svjetski rat, masovne migracije i njihova ograničavanja, povećanje broja neevropskih članova „porodice“ nacionalnih država.

4. Faza nadmetanja za prevlast (1925-1969)

Ovo razdoblje obilježio je Drugi svjetski rat, a potom i osnivanje Organizacije ujedinjenih naroda, hladni rat, upotreba pojmova kao ratni zločin i zločin protiv čovječnosti, prijetnje i upotreba atomske bombe, te jasno izdvajanje trećeg svijeta kao dijela svijeta u kojem živimo.

5. Faza neizvjesnosti (1969-1992.)

U ovoj fazi čovjek je otkrio dijelove svemirskih prostranstava, posegnuo za izvanmaterijalnim vrijednostima, ali u isto vrijeme u svijetu postoje društva u kojima vlada spolna, rasna, etnička diskriminacija. Osim toga, ovo je i period usložnjavanja ukupnih međunarodnih odnosa, ali i novih saznanja o životnoj sredini i razvoja ekoloških istraživanja zahvaljujući usvajanju novih komunikacijskih tehnologija i razvoju satelita.

Robertsonova periodizacija globalizacije obuhvata sve globalne i međunarodne promjene i pojave u različitim oblastima i sferama bez ikakve valorizacije i klasifikacije prioriteta. Stoga, periodizacija globalizacije koja se temelji na teoriji Dejvida Helda doima se realnijom i potpunijom, te više korespondira sa aktuelnim promjenama u kapitalističkom svijetu. Razvoj procesa globalizacije

ovdje se posmatra kroz šest faza⁸:

1. Razvoj ekonomskih i kulturnih veza i odnosa na međunarodnom planu uvjetuje slabljenje moći i efikasnosti nacionalnih vlada, koje gube kontrolu nad širenjem utjecaja stranih ideja i roba, te njihova unutrašnja politička-sredstva gube svoju efikasnost.
2. Dalje slabi moć nacionalnih vlada, jer dolazi do ekspanzije transnacionalnih procesa i projekata. Tako, naprimjer, transnacionalne kompanije nerijetko imaju veću snagu i utjecaj od mnogih nacionalnih vlada.
3. Većina tradicionalnih ingerencija nacionalnih vlada, poput odbrane, komunikacija i upravljanja ekonomijom, sada se moraju ostvarivati u skladu sa međunarodnim načelima i međudržavnim ugovorima.
4. Nacionalne vlade prinuđene su svoje pojedinačne suverenitete ograničiti u okvirima većih političkih institucija i asocijacija, kao što su Evropska unija, ASEAN, NATO; OPEC; ili međunarodnih organizacija OUN, WTO, Svjetska banka i IMF.
5. Tako se stvaraju obrisi jednog novog sistema upravljanja svijetom koji će imati specifičan zakonodavni i upravni sistem, a moć pojedinačnih vlada sve više opada.
6. Ovaj novi sistem upravljanja svijetom (globalni suverenitet) temelj je nastanka transnacionalne vlade, koja će imati prevlađujuću vojnu i zakonodavnu silu.

Jasno je kako ova klasifikacija razvoja globalizacije u potpunosti korespondira sa nastojanjima savremenog kapitalizma na čelu sa njegovom najvećom hegemonističkom silom – Sjedinjenim Američkim Državama.

Globalizacija – prijetnje i prilike

a. Prijetnje

Ovdje pod pojmom prijetnje mislimo na sve opasnosti koje globalizacija

⁸ Ibid, str. 144-145.

može donijeti društvima i državama svijeta, ali i na postojeće nedoumice u vezi sa globalizacijom.

Može se reći kako najozbiljnija opasnost koju može donijeti globalizacija jeste pretvaranje svijeta u jedan unicentrični sistem čije će jezgro činiti vrlo mali broj moćnih kapitalističkih sila. U jednom takvom sistemu većina će ostati na periferiji. Ovakav razvoj svjetskih dešavanja ima svoje političke i kulturološke reperkusije, a u prvom redu treba spomenuti kulturološki uniformizam i otvaranje puteva političkom i kulturnom utjecaju prevladavajućeg kapitalizma. Na ekonomskom planu dolazi do ubrzanog porasta uvoza i potrošnje u perifernim društvima, te slabljenja domaćih privreda i ustezanja od efikasnog korištenja svih domaćih resursa i potencijala. Vlade, dakle, gube suverenitet i moć upravljanja svojim zemljama, primarni resursi se troše i obezvrjeđuju, stvara se pogodno tlo za ulaganja kapitalističkih sila, pa tako "male zemlje" prihvataju marginalnu ulogu u međunarodnoj podjeli rada i dobara. Sve ovo dovodi do daljeg jačanja moći velikih sila, koje preuzimaju potpunu kontrolu nad svjetskim ekonomskim, monetarnim i trgovinskim kretanjima, a obezvrjeđivanje i dalje ponižavanje "malih država" rezultira njihovim potpunim potčinjavanjem kroz ostvarivanje utjecaja na njihova zakonodavstva. Ovome treba dodati i potčinjavanje međunarodnih organizacija, odnosno njihovo pretvaranje u servisne agencije velikih sila.

Globalizacija u ovom značenju nosi sa sobom i izazove religiji, i to u dvije sfere: sakralnoj (dakle u sferi religijskih doktrina i vjerovanja u božansku izvornost i nebesku objavljenost religije) i konvencionalnoj (tj. u domenu vanjskog ozbiljenja religije u formi obreda i ponašanja religioznog čojeka, te *vis a vis* mjesta i uloge religije u društvu).

U sakralnoj, odnosno sferi religijske doktrine nameću se sljedeće nedoumice i pitanja:

1. Može li, sa stanovišta religije, doći do ozbiljenja globalnog sela o kojem je govorio Makluhan? Treba li se tome suprotstaviti ili pomoći da do njega dođe čim prije?

2. Na koji način je uopće moguće govoriti o globalizaciji iz perspektive religije?

3. Kakva je i gdje je uloga Boga u globaliziranom svijetu?

4. Kako religija korespondira sa novim okolnostima u savremenom svijetu?

5. Kako se religiozni ljudi trebaju ponašati u jednom globalnom društvu – svjetskoj zajednici? Može li se iz perspektive religije projicirati aktueliziranje jednog novog svjetskog morala?

6. Koliko je nužno i moguće uniformirati religijske ideale i obrede pripadnika različitih religija? Da li je moguće jedinstvo religija uz očuvanje njihovog mnoštva?

U sferi konvencionalnog, odnosno u domenu praktičnih izazova koje religiji nameće globalizacija, možemo nabrojati nekoliko najznačajnijih pitanja:

1. religija gubi svoju autoritativnost
2. slabljenje religijskog identiteta
3. ograničavanje i slabljenje religijskih faktora koji se suprotstavljaju sekularizaciji.
4. slabljenje uloge tradicionalnih, religijskih medija
5. pitanje kompatibilnosti religije i novih, savremenih uvjeta
6. nastavak destruktivnog djelovanja zapadnog mišljenja.

b. Prilike

1. Najznačajnija prilika koju globalizacija danas nudi religiji je, ustvari, stvaranje pogodnog tla za ozbiljenje istinske globalizacije za koju se zalažu religije u samom svom sadržaju i koja je sukladna zbilji samoga čovjeka. To je globalizacija koja se temelji na specifičnom, teističkom svjetopogledu kojemu pozivaju velike svjetske religije. Stvarno približavanje, a potom i ozbiljenje jedinstva religija u okrilju istinskoga međureligijskog dijaloga, dovelo bi i do ozbiljenja jedne takve globalizacije.⁹ Istinska globalizacija je ona u čijim očima čovjek ima svoj cilj i svrhu postojanja, ima mudrog i moćnog Stvoritelja. Prema porukama svih monoteističkih religija, čovjekova sreća, vječno spasenje i blagostanje ovise o njemu samome i on će se, na koncu, vratiti svome Stvoritelju. Sve manja važnost nacionalnih, geografskih granica, posebno u oblasti kulturne razmjene i saradnje, otvara mogućnost ibrahimovskim religijama da prenesu svoju poruku.

⁹ “Veliki svijet, mali čovjek”, Hasan Rahmanpour, str. 74.

2. Dinamiziranje religijske misli i religijskih pokreta

Talas globalizacije, mogućnosti i zabrinutosti koje ona donosi unijeli su posebnu dozu dinamike među religijske mislioece i pokrete. Koristeći potencijale novog doba, posebice medije, oni uspijevaju pronaći svoje mjesto i ulogu u novonastalim okolnostima.

3. Stvaranje prilike za promicanje ideje globalizacije iz perspektive religije, s posebnim akcentom na spoznajnu krizu Zapada

Globalizacija ili, bolje reći, globalizam, jedna je moderna teorija u kojoj ne razaznajemo jasan kosmološki predtekst, niti jednog utemeljitelja. Na pitanje šta je suština globalizacije nude se brojni odgovori, ali još ne nalazimo jedan koncizan i potpun odgovor. Je li globalizacija samo nastavak moderne i modernizma ili se radi o jednoj postmodernoj pojavi? Ili je, možda, riječ o prirodnom proizvodu kapitalizma? Ovakva nedefiniranost i epistemološka neutemeljenost, ipak, jamče kontinuitet globalizacije u njenom općeprihvaćenom značenju. Time se otvara i širok prostor za teoretiziranje u okvirima religijskoga mišljenja. Pregaoci ovakvoga mišljenja, uz dostatno znanje i svijest o vremenu i svijetu u kojem živimo, mogli bi iskoristiti ovaj prostor i nametnuti jednu novu teoriju globalizacije iz perspektive religije. Time bi se religijski kontekst nametnuo kao prioritet savremenog svijeta. Svaka religija i religijska tradicija ima danas priliku i mogućnost promidžbe i izvan svojih tradicionalnih okvira i granica. Čak i vrlo male sekte i pokreti danas su u prilici prezentirati i promicati svoje ideje na globalnom planu. Ova se činjenica u kontekstu općeg trenda okretanja čovjeka religiji i duhovnosti, čini još značajnijom. Da bi nadomjestio očiglednu duhovnu, moralnu, pa i emocionalnu prazninu, savremeni čovjek se sve više okreće religiji. Na intelektualnom i filozofskom planu, također, svijet je priznao neefikasnost, nedostatnost i nedorečenost ideologije liberalne demokratije, te se sada životna filozofija traži u onim teorijama koje imaju izražen kulturološki, etički i duhovni diskurs. Tako se pred promicateljima religijskih poruka otvaraju nove perspektive i kapaciteti snagom kojih mogu više nego ranije prenijeti svoju poruku i religijski nauk širokim narodnim masama, ali i elitnim slojevima savremenih društava. Upravo u ovom kontekstu možemo posmatrati i pobjedu islamske revolucije u Iranu potkraj dvadesetog stoljeća, i dinamičnu ekspanziju protestantizma u Africi i Latinskoj Americi, te vrhunac utjecaja hinduističkih partija u Indiji i snaženje neobudističkih pokreta u Jugoistočnoj Aziji. Analiza različitih političkih, ekonomskih i socijalnih nemira u svijetu pokazuje kako

značajan procenat svjetskog stanovništva čine ljudi koji zadovoljenje svojih potreba i ozbiljenje svojih želja danas vide u pristupanju religijskim skupinama i pokretima. Danas je teško naći zemlju u kojoj to nije jedna od glavnih i aktuelnijih socio-političkih tema. Suočeni sa spomenutim nedoumicama i kolebanjima savremenog doba, ljudi traže izlaz i utočište u religiji.

Globalizacija iz perspektive religije

Posmatrano iz perspektive religije, posebice islama, ljudi će postići konačan i izvjestan mir onda kada društvom bude vladala pravda, koja može biti uspostavljena tek onda kada svijetom zavlada jedan uistinu univerzalan, globalni zakon i poredak sukladan ljudskoj primordijalnoj prirodi zajedničkoj za sve pojedince i sve ljudske zajednice svijeta. Rečena priroda djelo je Savršenog i Mudrog Stvoritelja Kojem su znane sve egzistencijalne dimenzije i aspekti čovjekova bića, njegove sklonosti, predispozicije i mogućnosti napredovanja i nazadovanja. Ova je ljudska priroda stalna i nepromjenljiva. Kur'an o tome govori: "Ti upravi lice svoje vjeri, kao pravi vjernik, vjeri, djelu Allahovu, prema kojoj je On ljude načinio, - ne treba da se mijenja Allahova vjera, to je prava vjera, samo većina ljudi to ne zna."

Na temelju Božijeg stvaranja, sve konvencionalne, ugovorne i neutemeljene privilegije jednog čovjeka nad drugima su deplasirane, a mjere ljudskog kvaliteta su zbiljske vrijednosti poput svijesti o Bogu, čestitosti, znanja, napora u činjenju dobra. To su osobine koje čovjeka čine bližim i dražim Bogu, a osobe koje ih posjeduju trebale bi biti predmetom poštovanja drugih ljudi.

Svjetski poredak koji izvire iz rečene primordijalne prirode čovjeka i kojeg preferiraju svete knjige, trebao bi imati sljedeće osobenosti:

1. Pravo suvereniteta i integriteta svake države mora biti poštovano, bez stranog uplitanja u unutrašnje stvari zemlje.
2. Različite i šarolike kulture u različitim društvima moraju se respektirati.
3. Logika i koncept dijaloga moraju vladati odnosima među ljudima i narodima. Pripadnici različitih kultura, civilizacija, etničkih i religijskih skupina trebali bi se obratiti zajedničkim načelima i sva pitanja rješavati sporazumom i dijalogom.
4. Potrebno je uspostaviti globalnu politiku i strategiju borbe protiv siromaštva i podrške pravdi u svijetu.

5. Podrška demokratiji uz uvažavanje svih vrijednosti svakog pojedinačnog društva.
6. Podizanje nivoa ljudskog znanja i razvoj znanosti, te jačanje međunarodne saradnje na tom planu.
7. Podrška globalnom, pravednom miru.
8. Iskorjenjivanje svake vrste zločina, tlačenja, okupacije, eksploatacije i terora.
9. Stvaranje uvjeta za korištenje informacionih i drugih tehnologija na dobrobit čovječanstva.
10. Snaženje i podsticanje duhovnosti i sprječavanje pojave destruktivnih i retrogradnih ideologija i mišljenja kakvi su nacizam, fašizam, rasizam i slično.

S perzijskog preveo: Nermin Hodžić